

Performa 2015. I. szám
kultúratudományi és társadalomfilozófiai folyóirat

Főszerkesztő: Vajda Mihály

Szerkesztők:

Antal Éva

Kicsák Lóránt

Nemes László

Szabó Csaba

Olvasószerkesztő: Kalcsó Gyula

Technikai szerkesztő: Varga Attila

Webmester: Faa Balázs

Kapcsolat:performa@ektf.hu

Kiadja:

Eszterházy Károly Főiskola

Bölcsészettudományi Kara

ISSN xxx

Peter Sloterdijk

Mekkora is az „akkora”?

Megjelent 2015. április 1-jén

I.

„Mekkorát foghat át gondolkodásunk?”¹
Buckminster Fuller

A metaforáknak is van sorsuk. Amikor Buckminster Fuller 1969-ben közzétette *Használati utasítás a Föld-űrhajóhoz* című híres művét, élt a vakmerő, sőt utópikus feltételezéssel, mely szerint a társadalmi rendszerekben megérett az idő, hogy a politikusok és a pénzügyi szakemberek átadják a kormányzási kompetenciákat a tervezőknek, a mérnököknek és a művészeknek. A feltevés azon a megfigyelésen alapult, miszerint az első csoport tagjai – mint minden „szakember” – mindig csak egy szűk nyíláson keresztül tekintenek a valóságra, amely egyetlen metszetenél többet nem enged látni számukra. Azonban az utóbbiak hivatásukból eredően holisztikus szemléletmódokat fejlesztettek ki, és ezek a valóság egészének látképére vonatkoznának.

Míntha a romantikus jelmondat – „Minden hatalmat a fantáziának!” – átszelte volna az Atlanti-óceánt, és a túlsó parton a „Minden hatalmat a tervezésnek!” követelményeként dekódolták volna. Buckminster Fuller írásának vakmerősége, amely az „ellenkultúra”, később pedig az alternatívok Bibliájává vált, nem a világ látszólagos nagyjai és hatalmasai iránt tanúsított megvetésben nyilvánult meg, akikről úgy gondolta, „ma már csak kísértetszerű jelenségek”. A merészség sokkal inkább az otthonunkat jelentő bolygó igazán hátborzongató újradefiniálásában rejtett: ettől a kritikus pillanattól fogva a jó öreg Földet már nem lehet többé természeti kiterjedésként elképzelni, hanem egy óriási mesterséges alkotásként kell felfognunk. Már nem fundamentum többé, hanem megtervezett alkotás, már nem bázis, hanem jármű.

Buckminster Fuller metaforájának hátborzongató jellegét és ellenállhatatlanságát bizonyítja, hogy kevesebb, mint fél évszázad alatt beszivárgott a kollektív tudatba. Ugyanakkor a Föld-űrhajó fedélzetén kialakult helyzet fenyegető súlyosságára utal, hogy – a kevéssé meggyőző kyotói előjáték és egy tucat más klímacsúcs után – ezekben a napokban első alkalommal ül össze e bolygó politikusainak és érdekképviselői megbízottjainak igazi tanácskozása, hogy némiképp komolyan tárgyaljanak a klímaválság megoldására az űrhajó

¹ Buckminster Fuller: *Betriebsanleitung für das Raumschiff Erde und andere Schriften*. Dresden 1998. 54.

fedélzetén létrehozandó menedzsmentről. Időközben megértettük, hogy a Föld-űrhajóról szóló beszéd nem kitérő a költői szabadság területére, amelyet a pontosabb fogalmak hiánya kényszerített ki. A metafora itt a fogalom legtisztább formáját képviseli. Igazsága rejtett tartalmainak a reális helyzethez való illeszkedésében tárul fel. Ha a Föld egy űrhajó, akkor a légénységének valóban mindenekelőtt abban kell érdekeltnek mutatkoznia, hogy a jármű belsejében fenntartsák az élhető körülményeket – az űrhajózási szakemberek ezt életfenntartó rendszernek (LSS) nevezik, amely az űrállomások fedélzetén a bioszférát utánozó konstans értékeket ellenőrzi. Ezért válik az atmoszféra-menedzsment az egész űrhajó érdekében mostantól kialakítandó kormányzás művészetének elsősorú feltételévé. Ezen a ponton nem árt megjegyezni: e járművön nem oldódik ki automatikusan oxigénmaszk az utastér mennyezetéből, ha bekövetkezne a levegő megfogyatkozásának „valószínűtlen esete”. Ugyancsak abszurd volna azt állítani, hogy a padozaton fénycsíkok vezetnek a vészkijáratokhoz – a Föld-űrhajónak nincsenek kijáratai, sem vészhelyzetre, sem normál esetre. És ami a padozaton futó fénycsíkokat illeti, mik volnának mások, mint enyhe hipnózis a repülési félelmekkel küzdő utasok számára? A Föld-űrhajó fedélzetén utazó vendégek félelmét konkrét eszközökkel kell csillapítani. Kezelésükhöz forradalmi kognitív és műszaki eljárásokra van szükség.

Buckminster Fuller pontosan megnevezte a Föld-űrhajó fedélzetén való emberi tartózkodás eddigi legfontosabb feltételét: nem bocsátottak kezelési útmutatót az utasok rendelkezésére, vélhetően azért, mert maguktól kell rájönniük helyzetük titkára. Tény, hogy a Földet – amennyire tudjuk – közel kétmillió éve lakják emberek és előemberek, „akiknek fogalmuk sem volt arról, hogy egy hajó fedélzetén vannak”.² Másképp kifejezve: a múltban az emberek a navigációt illetően jelentős mértékű járatlanságot engedhettek meg maguknak, mivel a rendszer a nagyfokú emberi tudatlanság iránti türelmet is magában foglalta. Ám ahogy az utasok elkezdik helyzetük titkát felfedezni és a technika segítségével átvenni a hatalmat a környezetük fölött, a rendszer oly mértékben csökkenti a tudatlanság iránti kezdeti toleranciát, hogy végül elérkezik egy pontra, ahol a tudatlan magatartás bizonyos formái többé nem egyeztethetők össze az utasok fedélzeten való tartózkodásával. Az ember világban-benne-léte, amiről a 20. századi filozófia beszél, ily módon egy sebezhető kozmikus jármű fedélzetén való létként nyilvánul meg. Ebből a nézőpontból szemlélve a gondolkodás története e bolygón olyan finalizált kognitív kísérletnek bizonyul, amelynek folyamatában a globális helyzetről szóló igazságnak kellett napvilágra kerülnie. Aki az űrhajó fedélzetén

² Buckminster Fuller: *Betriebsanleitung für das Raumschiff Erde...* 46.

veszi a bátorságot, hogy a saját eszét használja, előbb vagy utóbb számot vet azzal a ténnyel, hogy az újítás autodidaktái vagyunk. A *conditio humana* valódi fogalma ebből következően ez: autodidaktizmus életre-halálra. Autodidakta az, akinek a lényeges leckéket tanár nélkül kell elsajátítania. Hozzáteszem, hogy a vallási hagyományokhoz való visszatérés azért nem segít többé ezekben a kérdésekben, mert az úgynevezett világvallások kivétel nélkül egy preasztronautikus világértelmezés elkötelezettjei – maga Jézus sem tudott mennybemenetelével érdemben hozzájárulni a Föld-úrhajó használati utasításához.

Ezekkel a megfontolásokkal összekapcsolódik egy, a lét és tudás viszonyáról szóló állítás: a tudás lényegénél fogva van állandó hátrányban a valósággal szemben – sőt, mondhatnánk, alapvetően elkésve érkezik. Erre tekintettel merül fel a kérdés, vajon a tudás késlekedéséből következnie kell-e, hogy az a jövőbeli problémáinkra vonatkozóan is szükségszerűen túl későn érkezik. Szerencsére abban a helyzetben vagyunk, hogy erre a kérdésre nemmel válaszolhatunk. Létezik előrejelző intelligencia, amely éppen a „késő” és a „túl késő” közötti hézagban érvényesül. Ez az az intelligencia, amelynek itt és most erőteljesen artikulálódnia kell. Míg korábban az emberi tanulást nagyrészt az a törvény határozta meg, hogy csak „veszteségeinkből okulhatunk”, addig az előrejelző, prognosztikus intelligencia a kár bekövetkezése előtt minden bizonnyal okulni akar – ez újdonság a tanulás történetében. Ahhoz, hogy az effajta tanulási folyamat logikájába behatoljunk, a profetikus ész kritikájára van szükség. Ez nem rettenhet vissza a vészjóslás alapparadoxonától: miszerint ha sikeres volt, utólag felesleges riogatásnak fog tűnni, mert éppen a közbelépése révén nem történt meg az, amitől óva intett. Ilyesfajta kritika körvonalait mutatja be Jean-Pierre Dupuy *Gondolatok a felvilágosult katasztrófizmusról* című tanulmányában. Eszerint csak az apokaliptikus látókók képesek ésszerű jövőpolitikát folytatni, mert egyedül ők számolnak a legrosszabbal mint reális lehetőséggel.

Okosnak lenni manapság mindenképp annak megértését jelenti, hogy az utolsó évszázadok kinetikus expresszionizmusának radikális változáson kell keresztülmennie, ha már véget vetni nem tudunk neki. Kinetikus expresszionizmuson a modern emberi ittlét stílusát értem, amelyet főként a fosszilis energiahordozókból nyert üzemanyagok egyszerű hozzáférhetősége tett lehetővé. Mióta ezek az anyagok gyakorlatilag bárkinek elérhetők, olyan életet élünk, mintha Prométheusz másodjára is ellopta volna a tüzet. Ennek jelentése világossá válik, ha elismerjük, hogy a második tűz energiái már rég nemcsak a motorjainkat hajtják, hanem egzisztenciális indítékainkban, a szabadságról alkotott létfontosságú fogalmainkban is ott égnek. Már nem tudunk olyan szabadságot elképzelni, amely ne foglalná magában egyúttal a kockázatos gyorsítás szabadságát is, a távoli célok irányába tartó haladás

szabadságát, a túlzás és pazarlás szabadságát, sőt végső soron a szétrobbanás és önpusztítás szabadságát. A kinetikus expresszionizmust halljuk beszélni, amikor az ifjú Goethe 1776-ban a következőket írja a Lavaternek címzett egyik *Sturm und Drang*-levelében: „Útra készen állok a világ tengerén – eltökélten arra, hogy felfedezéseket tegyek, győzzek, harcoljak, hajótörést szenvedjek vagy a rakománnyal együtt levegőbe röpüljek.” Ez a kinetikus expresszionizmus szólal meg, amikor Nietzsche az *Ecce homo*-ban kinyilatkoztatja: „Én nem ember vagyok, én dinamit vagyok.” És ugyanezt látjuk (gyakorlatilag) munka közben, amikor Phileas Fogg, Jules Verne *Nyolcvan nap alatt a föld körül* című regényének hőse Föld körüli utazásának utolsó szakaszában az Atlanti-óceánon való átkelésekor – New Yorkból visszafelé Angliába – szén szűkében elkezd felaprítani saját hajójának fából készült részeit, hogy azokkal fűtse be a gőzgépek kazánjait. Jules Verne nem kevesebbet alkotott meg Phileas Fogg önmagát eltüzelő hajójával, mint az ipari társadalom korszakának világmetaforáját: ama forgalom végzetes önreferencialitását idézi meg, amely saját alapjait égeti el – a koraromantikus költőig, Novalisig és az ő kritikus víziójáig, az „önmagát őrlő malomig” kell visszamennünk, hogy hasonlóan sokatmondó képet találjunk a jelenlegi *modus vivendi* kifejezéséhez. Ám a kinetikus expresszionizmus már abban a gesztusban is benne rejlik, amellyel I. Erzsébet angliai királynő a híres 16. századi metszeten uralkodói kezét a földgolyóra teszi, mintha azt kívánná jelezni, hogy új korszak kezdődött, melyben a világ uralkodói már nem elégednek meg saját birodalmaikkal, hatalmukat távoli világrészekre is ki kell terjeszteniük. Az expresszionizmus politikai üggyé válik, amennyiben a szubjektum, aki meg akarja valósítani önmagát, az egész világ javait a saját vágyának és fogyasztásának szolgálatába állítja. A modern életforma alkotóelve, a növekedés semmi mást nem jelenít meg, mint a működésben lévő kinetikus expresszionizmust.

II.

„Van egy missziónk: a Föld alakítására (Bildung) vagyunk hivatva.”³
Novalis

A modernnek expresszionizmusa azon a feltevésen alapul, amely a korábbi idők emberei számára annyira egyértelmű volt, hogy gyakorlatilag sosem kellett explicit módon megfogalmazniuk. Számukra a természet egy végtelenül hatalmas és ezért határtalanul terhelhető kívülséget jelentett, amely minden emberi károkozást elnyel, és minden kizsákmányolást elvisel. Ez a spontán természeteszme határozta meg az emberiség történetét

³ Novalis: Virágpor, 32. töredék. Fordította Weiss János. *Műhely*, 1997/2. 17.

egészen tegnapig, és még ma is számtalan olyan embertársunk van, aki nem tudja és nem is akarja elképzelni, hogy ezt a nézetet immár ideje lenne újragondolni. A mai gazdag társadalmak életstílusában megnyilvánuló féktelen expresszionista vonás azonban világossá tette, hogy a természet közönye az emberi törekvéssel szemben olyan illúzió volt, amely a tudatlanság korszakához illett. Határai vannak a kibocsátásnak, határai a kizsákmányolásnak, és a tudatlansággal szembeni türelem is véges – s mivel ezek a határok léteznek, akkor is, ha mi nem tudjuk, hol húzhatnánk meg pontosan őket, a mindent elviselő kívüliséggént tekintett természet látszólag időtlen eszméje ingataggyá válik. Egyszeriben csak kénytelenek vagyunk azt a természetellenesnek tűnő elképzelést elfogadni, hogy az emberi tevékenység révén a teljes földi szféra egyetlen nagy belső térré alakult át. Buckminster Fuller e megrázó fordulat felelősségét a tervezők kezébe akarta helyezni, akiktől „átfogó” és „előrelátó” gondolkodásmódot várt el. Az effajta gondolkodás tehetné lehetővé a „világtervezést” a Föld-űrhatáron létrejövő „emberi kommunikációs rendszer egészében”.

Negyven évvel Buckminster Fuller kiáltványának publikálása után derül ki, hogy nem annyira a tervezők szereztek érvényt a makro-enteriőr új világeszméjének, mint inkább a meteorológusok. Számunkra nyilvánvaló, hogy nem a tervezés, hanem a meteorológia került hatalomra. S azért érvényesült politikai és tudományos téren egyaránt, mert a globális belső tér legszuggesztívebb modelljét kínálja fel a tekintet számára: ez pedig a Földet körülölelő, egybefüggő, dinamikus gázburok, amelyet a görög természetfilozófusok, a fizikusok óta atmoszférának – szó szerint léggömbnek – nevezünk. Az időjárásról való beszéd már nem ártatlan diskurálás, mióta a klímakutatók bebizonyították nekünk, hogy az atmoszférának van emlékezete. Még mindig nem felejtette el teljesen az első ipari forradalom kéményeiből kiáradó füstöt, és nem is fog mindabból semmit sem egészen elfelejteni, amit a fejlett országok szénérőművei, a metropoliszok fűtési rendszere, a repülőgépek, a hajók, a tehetősek automobiljai és a szegények számtalan nyílt tűzhelye – a világ minden táján – belebocsátanak, habár ezeknek általában a felét az óceánok és a bioszféra megkötötték. A Föld vélhetőleg megőrzi az emberi létezés kérdéseességének más relikviáit is: még napjainkban is fedeznek fel patkókat az észak-német iszapban, amik a római csapatok keresztülvonulását bizonyítják. Ám a római patkók jelenlététől a német talajnak sem melege nem volt, se nem fázott. Ellenben a Föld atmoszférája érzékenyebb megőrző hely: hajlamos a múltbeli és jelenlegi károsanyag-kibocsátásra felmelegedéssel válaszolni. Ha a meteorológusok igazat mondanak, az éghajlat várható megváltozása a világ számos részén olyan körülményeket fog eredményezni, amelyek az emberi léttel – jelenlegi tudásunk szerint – nem egyeztethetők össze.

Tehát a meteorológusok kerültek a reformátorok szerepébe. Ők közvetítik a felhívást az ipari társadalmakban és a nagyobb fejlődő országokban élő embereknek, hogy változtassanak életvitelükön: nem kevesebbet követelnek, mint a civilizáció középtávú dekarbonizációját és nagymértékű lemondást a fosszilis energiahordozókon alapuló életmód roppant kényelméről. Az érvágás, amelyet ez a követelmény magában foglal, olyan mélyre hatol, hogy joggal folyamodunk nagy párhuzamokhoz: a 21. század emberétől elvárt gondolkodásbeli változás messzebb megy, mint a 16. század reformációi, amelyek végtére is nem kevesebbet, mint a föld és ég közötti közlekedés szabályait revideálták. Egyenesen Keresztelő János hangjára emlékeztet, amely teljes megtérésre szólított fel. A pusztából érkező hang hajdan olyan *metanoia*-t követelt, amely a hétköznapi szokványos egoista hozzáállását a szeretet erkölcsi „rendkívüli állapotával” váltja fel – ez a felhívás indította el azt a permanens forradalmat, amit kereszténységnek nevezünk. A *metanoia* mai kívánalma megidézi Platón árnyalt megjegyzését A *szofista* című dialógusából, miszerint az ideák barátainak (azaz az idealistáknak) és az érzékelhető testek szerelmeseinek (vagyis a materialistáknak) az élet értelméről folytatott vitája felér a gigászok harcával – olyan küzdelemmel, amely a kérdés vitatottsága alapján addig tart, amíg van ember, aki az egyik vagy a másik álláspontra szavaz.

Az éghajlat körüli aktuális harc tétje már nem a „világuralom”, amiről az imperialista korszak politikai kommentátorai előszeretettel beszéltek. Sokkal inkább szól a civilizáció fenntartásának és a fejlődés garanciájának esélyéről. Miután a kultúrák a 16. és a 20. század között utazások révén egymást kölcsönösen felfedezték, ez a folyamat a globális szereplők kereskedelem és diplomácia útján történő átmeneti egyesüléséhez vezetett. Ezt a folyamatot mindaddig támogatnunk kell, amíg cselekvőképes közös intézményekben létre nem jön a kultúrák pozitív együttműködése – aminél persze figyelmen kívül hagyjuk a kérdést, vajon „az emberiség” egyáltalán képes-e egy egységes Mi-t vagy egy gyakorlatilag működőképes volonté générale-t (általános akaratot) kialakítani. Pillanatnyilag két dolog bizonyos: egyrészt hogy a meteorológiai reformáció, amelynek kezdeteit éljük, nagyobb konfliktusok korszakát helyezi kilátásba; másrészt hogy a 21. század a megváltók hiúságainak vásaraként fog bevonulni a történelembe, melynek végén az emberek a megváltástól való megváltásra és a megmentőktől való megmentésre áhítoznak majd. Egyúttal a képmutatás és a kettős mérce korszakának is ígérkezik. Mindazonáltal ebben az korszakban – túl a hiúságon, a pánikon és az álszent retorikán – folyvást napirenden lesz az a komoly kérdés, vajon lehetséges-e a Föld-úrhajón valamiféle globális stabilizáló rendszert felállítanunk. Erre nézvést nem szabad elfelejtenünk, hogy a stabilizáció iránti igényeknek kezdettől fogva mértéktartóknak kell

maradniuk. A kulturális evolúció nem ismer tartós egyensúlyokat. Legfeljebb átvezethet az egyensúlyhiány egyik élehető állapotából a másikba.

Már ma felismerhetők a jövőbeli gigászi küzdelem körvonalai. Benne az idealisták pártját az új egyszerűség hívei képviselik, akik materialista ellenfeleiket azzal a követelménnyel szembesítik, hogy a kinetikus expresszionizmus összes formáját a globális környezetvédelmi szempontból elfogadható minimumra kell csökkenteni. Ha megértettük, hogy ez az expresszionizmus azonos a bolygó jóléti társadalmainak életmódjával, és hogy a „természettel folytatott anyagcserénk”, termelésünk, fogyasztásunk, lakhatásunk, közlekedésünk, művészetünk és kommunikációnk egészét áthatja, továbbá hogy pillanatnyilag az előjelek e területek mindegyikén még mindig tévedhetetlenül a növekedésre és a túlkínálásra vannak beállítva, akkor közvetlenül megértjük, hogy a jövő kibocsátás- és kizsákmányolás-ellenes etikája egyenesen az eddigi civilizációs irány megfordítását célozza meg. Csökkentést követel, ahol eddig gyarapodás volt napirenden, minimalizálást vár el, ahol eddig maximalizálás érvényesült, visszafogottságot akar, ahol eddig a robbanásszerű növekedésnek volt létjogosultsága, takarékoskosságot rendel el, ahol eddig a pazarlást érezték legerősebb ingernek, önkorlátozásra int, ahol eddig az önfelszabadítást ünnepelték. Ha végiggondoljuk ezeket a fordulatokat, akkor a meteorológiai reformációt követve egyfajta ökológiai kálvinizmushoz jutunk el. Ez a következő axiómán alapul: az emberiségnek csak ez az egy Föld áll rendelkezésére. Vagyis létezésének alapjától nem kérhet többet, mint amit az adni képes – az önpusztítás következménye nélkül. Ekképpen a globalizáció paradox módon önnön alaptörekvésével ellentétes hatást fejt ki: miközben minden téren a gyarapodást helyezi előtérbe, mindenütt korlátozásra kényszerül. Miközben általánossá akarja tenni a jólétet, felismeri, hogy globális szempontból végső soron annak ellentéte: mindenki részéről az egyszerűség volna célszerű.

Ezek az utalások már meg is jelenítik előttünk azokat a gigászokat, akik az eljövendő évszázadban összezsápnak egymással. Az expanzionalizmus és a minimalizmus küzdelmének leszünk szemtanúi. Választanunk kell majd a tűzijáték etikája és az aszkézis etikája között. Érezni fogjuk, hogyan képződnek le közérzetünkben az egymással harcoló alternatívák, és hogyan ingázunk a mániákus pazarlás és a depresszív spórolás állapotai között. Nietzsche tette azt a lényegi megállapítást a Földről, hogy egy távoli intelligencia számára bizonyára „aszketikus csillagnak” tűnik, ahol ressentiment-nal teli depressziós spiritiszták elit csapata a hangadó. A 20. század óta a Föld jóléti társadalmi hedonista közjátékon mennek keresztül, ami a 21. század vége előtt befejeződhet. Ha a szóban forgó reformáció meteorológiai szocializmushoz vezetne, a Föld kívülről nézve rögvest mértékletes csillagnak mutatkoznék:

rajta minden egyes ember egy kis kibocsátási egyenleggel rendelkeznek, ami az atmoszféra és további alkotóelemek részvényeseként illeti meg. Mivel Nietzsche az istenek és a gigászok küzdelmének kérdésében szintén jártas volt, tudta, hogy az ilyen nagyságrendű konfliktusokban nem létezik semlegesség: „De jaj! Csábító varázs rejlik e harcban, hogy aki nézi, az is menten fegyvert ragad!”⁴ A gazdag nemzetek állampolgárai nem csupán saját lelkükben hordozzák majd ezt a gigászi küzdelmet, hanem személyes fogyasztói döntéseikkel is kinyilvánítják, melyik oldalra álltak.

III.

„Mert eddig még senki sem ismerte meg olyan pontosan a test műhelyét,
hogy összes funkcióját meg tudná magyarázni.”⁵
Spinoza

A fenti gondolatmenetből úgy tűnhet, mintha az ökológiai puritanizmus volna az egyetlen lehetséges ésszerű morál a Föld-ürhajó fedélzetén. Bárhogya is ítéljük ezt meg, az vitathatatlan marad, hogy a 20. században az abszolút imperatívusz új formája látott napvilágot: „Változtasd meg élted!” – ez a mondat azóta sok kortárs erkölcsi érzékeibe vésődött bele parancsoló tekintéllyel. Azzal a kötelező erejű megbiztatással tölti el tudatunkat, hogy olyan életmódot alakítsunk ki, amely megfelel kultúránk ökológiai-világpolgári szemléletének. Az evidencia azzal összemérhető fokát és erejét képviseli, amelynél fogva a buddhista, a sztoikus, a keresztény, az iszlám és a humanista etikák hajdan érvényre jutottak és még ma is érvényre jutnak az őket követő egyének és közösségek életében. Mivel az új imperatívusz – mint minden nagy etikai igazság – mindenkire szól, reálisan megjósolható az etikai lelkesedés világméretű hulláma. Ebben az aktuális élni akarás kapcsolódik majd össze a jó és a helyes iránti aktuális érzéssel egy hatalmas, vélhetően világrengető lendületté – a hagyományos vallásokon belül és kívül egyaránt. És éppennyire reális a rezignáció, a kiábrándultság és a cinikus „utánam az özönvíz” kísérő hullámával számolni.

Első olvasásra ennek alapján úgy tűnik, mintha a szóban forgó imperatívuszról csakis a globális mértékletesség etikája következhetnének. Csupán egy kérdés marad megválaszolatlanul: vajon az intenzív anyagkibocsátásra épülő kultúrák populációi önként

⁴ Friedrich Nietzsche: *A tragédia születése avagy görögség és pesszimizmus*. Fordította Kertész Imre. Budapest, Európa Kiadó, 1986. 128.

⁵ Benedictus de Spinoza: *Etika*. Szemere Samu fordítását átdolgozta Boros Gábor. Budapest, Osiris, 1997. Harmadik rész, 2. tétel, Megjegyzés, 167

beleegyeznek-e a mértékletességbe, vagy a gazdag nemzetek kormányzatai – azaz „Global Governance” híján mindmáig az egyedüli cselekvőképes makrorendszerek – előbb vagy utóbb rákényszerülnek, hogy területeiken egyfajta ökológiai hadiállapotot hirdessenek, amelynek nevében elérik, ami önkéntes alapon nem valósulhat meg.

Második pillantásra világossá válik, hogy a mértékletesség globális etikája iránti igény vagy kivált az éghajlati szocializmus reménye illuzórikus elképzelések. Ezekkel nem csupán az expresszionista társadalmak dinamizmusa áll szemben, de nem hajlandók felismerni a fejlettebb kultúrák hajtóerőit sem. Azok ugyanis nem gondolhatók el a létfenntartásra való törekvésnek és a gyarapodás akarásának összekapcsolása nélkül. A létfenntartás és az önfelfokozó gyarapodás összekötésében egy olyan kultúra javára történő előzetes döntés rejlik, amelyben a felesleg, a pazarlás és a luxus létjogosultságot nyernek. Már Platónnak is el kellett vetnie az ideális államról szóló gondolatmenetében a takarékos polisz hipotézisét; a legbölcsebb görög sem tudott semmi érdemlegeset válaszolni, amikor Glaukón az elképzelés életidegenségével szembesítve, a primitív állam étkezési szokásainak bemutatása után ezt kérdezte: „Szókratész, ha a disznók államát alapítanád meg, azokat is ezzel takarmányoznád?”⁶ Ezt az ellenvetést Szókratésznek megadóan el kell fogadnia, és a dőzsölő állam koncepcióját jóvá kell hagynia. Hasonlóképpen mi is kénytelenek vagyunk a holnap világra vonatkozó előrejelzések és tervek kapcsán abból kiindulni, hogy a gazdag nemzetek állampolgárai a jólétüket, technikai feltételeivel együtt, vívmánynak tartják, és nem mondanak le róla. Meggyőződésük, hogy az evolúció feladata az anyagi jólétet és az expresszív kiváltságokat – amelyeket ők maguk élveznek – a folytonos növekedés révén az egész földre kiterjeszteni. Bizonyára nehezen barátkoznának meg egy olyan jövő gondolatával, amely a csökkentésre és az önmegtartóztatásra épül.

Ezzel szemben az új egyszerűség védelmezői azt az ellenvetést teszik, hogy napjaink tehetős polgárainak előbb-utóbb nem marad más hátra, mint meghajolni az ökológiai tények előtt. Attól függően, hogy az új termelők és fogyasztók milyen arányban lépnek be a pazarlók klubjába, válnak egyre drámaiabb módon és egyre korábban láthatóvá a károsanyag-kibocsátás és az expresszív életmód határai. Itt szól közbe az alapigazság, amelyen a növekedés határaitól szóló összes argumentum nyugszik: a Föld egyetlen példányban áll rendelkezésre – a gazdag államok mégis úgy élnek már ma is, mintha másfél Földet foszthatnának ki. Ha életmódjukat a bolygó minden lakosára kiterjesztenénk, az emberiséget nem kevesebb, mint négy Földnek kellene kiszolgáltatnia. Ám mivel a Föld egyetlen, nem

⁶ Platón: *Állam*. Fordította Szabó Miklós korábbi fordításának tekintetbe vételével Steiger Kornél. Budapest, Atlantisz, 2014. Második könyv, 372d.

sokszorozható monásznak mutatkozik, el kell fogadnunk a határ elsőbbségét az átlépésre ösztönző tényezővel szemben.

Elsőre ez az érv megcáfolhatatlannak tűnik. Amíg a Földet és a bioszférát megsokszorozhatatlan szingularitásként fogjuk fel, addig a gyarapodásra és komfortra törekvő modern társadalom kizsákmányoló magatartása mindenképp megbocsáthatatlan irracionálisnak tűnik. Az emberek kapcsolata a bolygójukkal ebben az esetben egy katasztrófafilmhez hasonlít, amelyben az egymással rivalizáló maffiabandák egy 12.000 méter magasan szálló repülőgép fedélzetén nagy kaliberű fegyverekkel tűzharcot folytatnak. Mégis jogos felvetni a kérdést, hogy a megfelelő következtetéseket vontuk-e le a Föld monadologikus értelmezéséből. Vajon jól értjük-e helyzetünket, amikor a bolygót és a bioszférát megsokszorozhatatlan egységként értelmezzük, és meghaladhatatlan állandóként fogjuk fel? Azt is figyelembe kellene vennünk, hogy már nem csak a Föld nevű kozmológiai ősdátummal és az élet evolúciós ősfenomenájával van dolgunk. Ezekhez az alapegységekhez a szociális evolúció folyamán a technoszféra társult, amelyet a nooszféra tart életben és irányít. E két utólag társult dimenzió láttán feljogosítva érezzük magunkat, hogy Spinoza megállapítását, miszerint eddig még senki sem határozta meg, mire képes a test – ami nála az emberi testre vonatkozik –, a Földre alkalmazzuk: eddig még senki sem határozta meg, mire képes a Föld teste. Még nem tudjuk, milyen változások mehetnek végbe, ha a geoszférát és a bioszférát továbbfejlesztjük egy intelligens technoszférával és nooszférával. A priori nincs kizárva, hogy ezáltal olyan eredmények szülessenek, amelyek hatásukban mintegy a Föld megsokszorozódását jelentenék.

A technika még nem mondta ki a maga végső szavát. Ha mindmáig általában a környezetpusztítás és a biogenerativitás aspektusából tekintünk rá, az csak arról árulkodik, hogy bizonyos szempontból még mindig gyerekcipőben jár. Néhány évvel ezelőtt született a javaslat, hogy tegyünk különbséget heterotechnika és homeotechnika között⁷ – ez esetben az előbbi a természet megerőszakolásának és átverésének eljárásain, az utóbbi a természet utánzásának és a természeti teremtőelvek mesterséges síkon való folytatásának műveletein alapul. Ha a technoszférát teljes mértékben homeotechnikai és biomimetikus sztenderdekre állítanánk át, idővel teljesen más kép bontakozna ki környezet és technika együttműködéséről. Megtapasztalnánk, mire képes a Föld teste, ha az emberek a vele való kapcsolatukban a kizsákmányolásról átállnának a közös alkotásra. A pusztító kizsákmányolás nyomán a Föld örök időkre korlátok közé szorított monász marad. Viszont a természet és a technika

⁷ Peter Sloterdijk: *Nicht gerettet. Versuche nach Heidegger*. Frankfurt am Main, Suhrkamp, 2001. 212f.

együtműködése során olyan hibridbolygóvá válhatna, amelyen több lehetőség nyílik, mint amennyit a konzervatív földtudósok gondolnak.

Hasonló eszmékkel álltak elő az ökomozgalom kreatív elméi mindenütt a világon. Kiszámolták, hogyan duplázhatjuk meg a jólétet világszerte a források használatának felezése mellett. Ugyanebbe az irányba mutat Buckminster Fuller egyik elkalandozó megjegyzése, amely hidat ver az újtestamentumbeli kenyérszaporítás csodája és a technika metafizikai szempontból értelmezett története között: „Az emelőtörvények alkalmazásával [...] elméletileg lehetséges [...] többet kevesebbrel létrehozni. Talán ez az intellektuális gyarapodás az [...], amit Krisztus tanítani akart a hegyi beszédben, abban a titokzatos történetben a kenyerekről és a halakról.”⁸ Használati utasításának végén következetesen a kreativitás ethoszára való felhívás áll: „Legyetek hát tettekre készek, tervezők, építészek és mérnökök! Lássatok munkához, mindenekelőtt működjete együtt, s ne titkolózzatok egymás előtt, és ne próbáljatok a másik kárára nyereszkeskedni! Az ilyen siker egyre inkább rövid életű lesz. Ezek a szinergia törvényei, amelyek alapján működik az evolúció, és amelyeket megpróbál megértetni velünk. Ezek nem ember alkotta törvények. Ezek a szellemi integritás végtelenül nagyvonalú törvényei, amelyek az univerzumot igazgatják.”⁹ Óvakodjunk attól, hogy ezeket a kijelentéseket arra a naivitásra redukáljuk, amely kétségkívül bennük rejlik. Ha a nagy önképzés eljutna addig, hogy a tudatlanságból származó károsanyag-kibocsátásokat korlátok közt tartja: akkor ez csak azok szellemi integritásának köszönhetően történhetné meg, akik ma vállalják a felelősséget tételes tudásukért és sötét előrejelzéseikért.

Asztalos Éva fordítása

⁸ Buckminster Fuller: *Betriebsanleitung für das Raumschiff Erde...* 51.

⁹ Buckminster Fuller: *Betriebsanleitung für das Raumschiff Erde ...* 119-120.